تەنگژەی عێراق و چارەنووسی ئاشورییەکان

ستیڤان شەمزینانی*

گەلی ئاشور بە یەکێك لە دێرینترین گەلانی میزۆپۆتامیا دەژمێردرێت، ئەم گەلە بە ڕەسەن سامیە سەرەتا وەك چەند هۆزێك لە نیو دورگەی عەرەبی ژیاون، بەڵام بەپێی سەرچاوە مێژووییەکان لە چوار هەزار ساڵ بەر لە زایین بەرەو وڵاتی میزۆپۆتامیا کۆچیان کردووە.

لەگەڵ ئەو کۆچکردنەشدا دەوڵەتیکیان لە ناوچەکە دروستکردووەو شاری نەینەوا (موصل) یان کردووە بە پایەتەخت، هاوکات ڕۆژ بە ڕۆژ سنووری قەڵەمڕەوی ئەم دەوڵەتە ڕووی لە زیاد بوون کردووە، تا دواجار بووەتە گەورەترین ئیمپراتۆریەتی ناوچەکە، هەرواش ئیمپراتۆریای ئاشور بەردەوام لە جەنگدا بووە تا بتوانێت دەسەڵاتی خۆی بەسەر تەواوی ئەو ناوچەیەی کە ئێستا پێی دەڵێن ڕۆژهەڵاتی ناڤین بسەپێنێ، بۆ نموونە لەساڵانی ٨٨٤-٨٦٠ پ.ز چەندین هەڵمەتیان بردۆتە سەر (لۆلۆ)کان و لە ناوچەی زاموا (سلێمانی) و مەریوان و پێنجوێن دەریان پەڕاندوون، کە دوای سەرکەوتنەکانی پادشای ئاشور (ئاشور ناسرپاڵ) بەسەر (ئامینخا)ی پادشای لۆلۆ (ئەستونی سەرکەوتنی) لە سەرای نەینەوا نیشانداوە، بەڵام لە دواهەمین جاردا بەهاوپەیمانێتی مادوبابل لەسەردەمی (سەنحاریب)دا ئیمپراتۆریەتەکە تووشی شکستی گەورە هات و لە ئاکامدا ئیمپراتۆریەتەکە لە بەریەك هەڵوەشایەوە، ئیتر لەو کاتەوە گەلی ئاشور بۆتە گەلێکی پەراگەندەو ولاتەکەی لەسەر ئەتڵەسی جیهان سڕاوەتەوەو بەدرێژایی زیاتر لەم دووهەزار ساڵە مێژوویەك بووە بۆ پاکتاوو لەناوبردنی گەلی ئاشورو لەو ڕێکەوتە کێشەیەك خۆی خزاندۆتە ئەم دەڤەرەوە کە ناوی کێشەی ئاشورییەکانە،

کێشەیەکی مێژوویی و پەڕاوێز کراو:

کێشـەی گـەلی ئاشـور یەکێکـە لـە گـرنگترین کێشـە نەتەوەییـەکانی ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاست، بەڵام دابەشبوونی ئاشوورییەکان بەسەر چەند دەوڵەتێکد\ کارێکی وایکردووە کە کێشەکە ئاڵۆزتر بکا، لەوەش گرنگتر ئەوەی کارەکەی کردۆتـە کـارێکی ئەسـتەمو زەحمـەت نـەبوونی نیشـتمانە، راسـتە ئاشـور لەسـەردەمی ئیمپراتۆیەکەیدا خاوەنی جوگرافیایەکی پان‌و پۆڕو فراوان بووە بەڵام لەگەڵ کـەوتنی ئاشـورداو لـە پرۆسـەیەکی مێـژوویی‌و داگیرکاریـدا بەتایبـەتی دوای زاڵبوونی دەسەڵاتی فارسەکان‌و دواتریش فتوحاتی ئیسلامی کارێکی وایکرد سنوری جوگرافیای ئاشور ڕۆژ بەڕۆژ ڕووی لە کەمی کردوو، تا کار گەیشتووە بـەوەی گـەلی باشـور لـە ناوچـەیەکی بەرتەسـکی نێـوان دەوڵـەتی عوسمـانی‌و سەفەویدا لەچەند جێگەیـەکی وەك شـەمزینان‌و هـەکاری‌و دەوروبـەری قـەتیس بکرێـت، پاشـانیش هاوکێشـە سیاسـیەکانی دوای جـەنگی جیهـانی یەکـەم‌و دروستبوونی چەند دەوڵەتێکی نوێ لەسەر جەستەی ئیمپراتۆریای عوسمانی بەتایبــەتی دەوڵــەتی تورکیــای عیلمــانی لەســەر دەســتی مســتەفا کــەمال ئـەتاتورك‌و قەلاچـۆکردنی ئاشـوریەکان لەسـەر دەسـتی ئـەو دەوڵەتـە بـووە فـاکتۆری توانـەوەی تـەواوەتی جوگرافیـاو نیشـتمانی گـەلی ئاشـور، چـونکە ئاشوورییەکان ناچار بوون لـەژێر کاریگـەریی پرۆسێسـی پاکتـاوو جینۆسـایدا بەشێوەیەکی بەرفراوان کۆچ بکەن، بۆ نموونە کۆچ بـەرەو ئەوروپاو دەوڵـەتانی تری دراوسێ.

بـەم جـۆرە کێشـەی ئاشـوریی لـە کێشـەیەکی نەتـەوەیی‌و میللیـەوە گـۆڕا بـۆ کێشـەی کەمایـەتی‌و ئیتنـی کـە ئەمـەش دیسـان بـووە هـۆی ئاڵۆزکـانی فـایلی قەزیەی گەلی ئاشور.

لەلایـەکی تـرەوە کێشـەی ئاشـورییەکان لـە بەرژەوەنـدی زلهێزەکـان نـەبووە تـا داکۆکی لێبکـەن بۆیـە تـەرکیزی ڕۆژئاواییـەکانی هـەتا هەنوکـەش ڕانەکێشاوە، ئەمـەش کێشـەیەکی کـردووە بـە کێشــەیەکی پــەراوێزکراو، هەرچـەندە لــە

سەرەتای سەدەی ڕابردوودا ڕوسیاو دواتر بەریتانیا لە دوو قۆناغی جیادا پشتگیری خۆیان بۆ کێشەی ئاشوریەکان دەربڕی بەڵام ئەمانە تەنیا بەکارهێنان بوون، چونکێ هاوکێشەکانی دوای یەکەم جەنگی جیهانیو هاتنە سەرکاری دەسەلاتی کۆمۆنیستی لە ڕوسیا هەردوو دەوڵەتەکە پشتیان لەم گەلە کردو دواتریش چاوپۆشیان کرد لە کوشتارو بە کۆمەڵ کوشتنی ئاشوریەکان، بۆ نموونە ئەو کوشتارگایەی حکومەتی عێراق لە ساڵی ١٩٣٣ لە شارۆچکەی سمێڵ لەسنوری دهۆك بەرپایکرد.

ون بوون لە بۆتەی مەسیحیەتدا:

دوای بڵاوبوونەوەی ئاینی پیرۆزی کریستیانی، گەلی ئاشور لەیەکەمین ئەو گەلانە بوو کە باوەڕیان بە ئاینەکە هێناو لە پەرستنی خودا ڕەسەنەکانی ئاشورەوە بەرەو ئاینی یەکتاپەرستی وەرچەرخان، بەڵام مەسیحیەت بوە مایەی ئیشکالیەتێکی گەورە بۆ ئەم گەلە، لەبەر ئەوەی هێدی هێدی نەتەوەکە لەچوار چێوەو بۆتەی ئاینی مەسیحیەتدا توایەوەو زەمینەی بۆ ئەوە خۆشکرد کە ئاشور لەگەلێکەوە بۆ کەمینەیەکی ئاینی وەرچەرخێت، چونکێ وەرگرتنی ئاینی نوێ (مەسیحییەت) لای ئاشورییەکان بە جۆرێك بوو کە هەستی ئاینی زاڵتر بوو بەسەر هەستی نەتەوەییدا، دروست بەپێچەوانەی جولەکەوە کە هەمیشە ئاینیان بۆ خزمەتی خەونە نەتەوەییەکانیان بەکارهێناوە بەڵکو ئایین پرۆژەی دەستی ناسیۆنالیستی گەلی جوولەکە بووە، زیاتر پابەندبوونو توانەوەی ئاشورییەکان لە مەسیحیەتدا وەك پابەندوونی کورد وایە بە ئاینی ئیسلامەوە.. هەمیشە کورد خۆیو بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی خۆی خستۆتە خزمەتی ئیسلامەوە، ئەوەتا سەرکردەیەکی وەك سەلاحەدینی ئەیوبی بە ڕەگەز کورد خۆیو سوپاکەی دەخاتە خزمەتی ئاینی ئیسلامەوەو لەئاکامیشدا ئایین پەروەریی کوێرانە دەیخاتە بەردەم حاڵەتێکی نێگەتیڤەو

دەبێتــە سوارچــاکی کوشــتو بــڕی گــەلی جولەکــە لەســەر زەمینــی ڕەســەنی خۆیاندا.
بەو شێوەیەش هەستی ئایین پەروەری ئاشوریەکانو زاڵبوونی شوناسی ئاینی ئــەوەی خســتەوە کــە کێشــەی ئاشــوری بچــوك بێتــەوە بــۆ کێشــەیەکی مەزهــەبی،بۆنموونــە لــە عێراقــدا دەســەڵاتی بــەعس هەوڵــدەدا کــە ئاشــورییەکان تەعریب بکاتو بە عەرەب حیسابیان بکات.
هەر بۆیە هەموو ئاشورییەکان بەوە ناچار دەکرد کە خۆی بە عەرەبی مەسیحی ئەژمار بکات.
ئێســتاش بەتایبــەتی لــە دوای ڕوخــانی ڕژێمــی بەعســەوە، کێشــەی ئاشــوری یەکێك لەو کێشانەیە کە باسو خواسی زۆری لەسەرەو هاتۆتە ناو هاوکێشە سیاسیەکانی عێراقەوە.
بــەڵام هــەتا ئــەمڕۆش لــە عێراقــدا کێشــەی ئاشــور وەك کێشــەی کەمایەتیــەکی ئاینی سەیر دەکرێ نەك کێشەیەکی نەتەوەیی.
ئاشوریەکان چی هەڵدەبژێرن؟
وەك ئامـاژەمـان پێـدا لـەبارودۆخی نـوێی عێراقـدا چانسـێکی کـەم لـە بـەردەم دۆسێی کێشەی ئاشوریەکاندا کراوەتەوە، ئاشوریەکان تارادەیەك بەشدارن لە گێرانەوەی دەسەڵا تی حکومەتی عێراقدا بەڵام هیچ کاریگەریەکیان نییە بەڵکو کێشە وەك کێشەی نەتەوەیی هێشتا بەردەوامی هەیە، دانانی وەزیرەیەك وەك نوێنــەری گــەلی ئاشــور بــەهیچ جۆرێــك بەڵگــەی ســەلماندنی مــافی تــەواوەتی ئاشــورییەکان نییــە، ئەگــەر وابێــت خــۆ لەســەردەمی دیکتاتۆرەکــەی پێشــوودا (طارق عزیز) لەبەرزترین ئۆرگانی حزبی بەعسو حکومەتەکەی سەدامدا بوو! یان چەندان وەزیری کورد هەبوون لە حکومەتی بەعسدا کەچی لە هەمان کاتدا کورد بە کیمیایی قەسف دەکراو ئەنفال دەکران.

کەوابو ئاشورییەکان دەبێ چیبکەن؟ چی سەر پشك بکەن؟ چۆن بەرەو ڕووی واقیعەکان ببنەوە؟

سەرپشکردنی عێراق:

دەشێ بەو پرسیارە دەست پێبکەین: ئایا ئاشوریەکان عیراق سەرپشك دەکەن یان نا؟ واتە هەڵبژاردنی هەرێمی عێراق، وەڵامی پرسیارەکە گەلەك قورس و زەحمەتەو دەشێ هەرتاتێکی ئاشوری وەڵامێکی تایبەتی خۆی بۆی هەبێ، بە باوەڕی من ئاشورییەکان ناتوانن هەرێمی عەرەبی عێراق سەرپشك بکەن، ئەمیش لەبەر دوو هۆکار:

یەکەم: لەبەر ئەوەی هەموو ئەو ئاشورییانەی لە عێراقدا دەژین لەڕووی دابەشبوونی سوکانیەوە نەکەوتوونەتە هەرێمی عەرەبییەوە بەڵکو ژمارەیەکی زۆر لەوە زیاتر لە کوردستان، لە شارەکانی کەرکوك و هەولێرو سلێمانی و دهۆك و شەقڵاوەو ئامێدی و زاخۆ تاد... دەژین، لە حاڵەتی سەرپشکردنی هەرێمی عەرەبیدا کارێکی قورسە کە هەموو ئاشورییەکان بەرەو هەرێمی عەرەبی کۆچ بکەن، لە ئاوها حاڵەتێکدا دەبێتە هۆی دابڕنێکی گەورەتری نەتەوەیی لە نێوان تاکەکانی گەلی ئاشوردا.

دووەم: چونکێ دەسەڵاتی عەرەب هەمیشە خەڵکانی جیاواز لە خۆی بە هەڕەشە دەزانێ لەسەریی.

ئەمەش دەبێتە بناغەی کێشەیەکی قەبەتر لە ئایندەدا، ئاشورییەکان هەم عەرەب نین،

هەم موسڵمان نین، ئەم خاڵەش کەلێنێکە فراوانتر دەکا، جگە لەوەش ئەزمونی دەسەڵاتی عەرەبیمان دیوە لە بەرامبەر کەمایەتی و نەتەوەکانی ژێر دەستیان، ئەگەر بەسەرنجەوە بڕوانین بۆ مامەڵەی عەرەب لەگەڵ قیبتیەکانی میسرو ئەمازیغ و بەربەرو گەلی دارفۆرو کوردو تورکمان و چەندان نموونەی تریش، ئەو ڕاستیەمان لەلا ئاشکرا دەکات کە کارێکی ئەستەمە عەرەب بتوانێ لەگەڵت

هەڵبكا، بەتايبەتی لەكاتێكدا ئەگەر تۆ بتەوێ شوناس و كلتورو بوونی نەتەوايەتی خۆت بپارێزيت و هاوكات مومارەسەی دينێك بكەيت جياواز لە دينی عەرەبەكان كە ئيسلامە.

كەوا بوو زۆر زەحمەتە ئاشورييەكان بتوانن لەچوار چێوەی دەسەڵاتی عێراقی عەرەبيدا بگەنە مافەكانی خۆيان، ئەم نوقتەيەش سەرپشكردنی عێراقی كردۆتە كارێكی دوورو نەكردە.

سەرپشكردنی كوردستان:

ئەگەر بە پێچەوانەوە گەلی ئاشور كوردستان سەرپشك بكا، ديسان تووشی هەمان ئيشكاليەت دەبێ كە لەكاتی سەرپشكردنی هەرێمی عەرەبيدا دێتە بەردەمی، لەبەر ئەوەی چۆن هەموو ئاشورييەكان لە باشورو ناوەڕاستی عێراق چڕ نەبوونەتەوە بە هەمان شێوەش لە هەرێمی كوردستان چڕ نەبوونەتەوە، بەڵام دەبێ هێما بۆ ئەوە بكرێ كە بارودۆخی كوردستان جياوازيگەلی زۆری هەيە لە زەمينەو فەزای هەرێمی عەرەبی، هەموو ئەوەی لە ماوە (١٣) ساڵی ڕابردوو لە سايەی دەسەڵاتی كوردستان بەڕێوە چووە، بەهيچ جۆرو شێوەيەك ئاشورييەكان نەكەوتوونەتە بەر هەڕەشەو پەلاماردان لە بەر ئەوەی لەڕووی نەتەوەيی و ئايينی يەوە لە كورد جياوازن، بەڵكو بە پێچەوانەوە ئەم جياوازييە بۆتە مايەی ڕێزگرتن و خۆشەويستی بۆيان لەلای كوردەكان هەرواش بەشداری چالاكانەيان هەبووە لە دەسەڵات و حكومەتی هەرێمی كوردستاندا چ وەك ئەوەی ليستێكی تايبەت بە ئاشورييەكان هەيە لە پەرلەمانی كوردستان چ وەك بەشداری لە كابينەكانی حكومەتی هەرێمدا.

بەڵام ئەوەی بووەتە هۆی ئەوەی ئاشوريەكان بەشێوەيەكی گشتی ئينتمايەكی كوردستانييان نەبێ، لەوانەيە لەو ترسەوە سەرچاوەی گرتبێ ئەگەر كوردستان لە عێراق جيا بێتەوە دەبێتە شۆكێكی مەزن بۆ ئاشورييەكان

چونکە ئەو یەکبوونەی ئاشوریەکان کە ئێستا لە عێراقدا هەیە (هەرچەندە پەرش‌و بڵاویشە) نامێنێ‌و دەبێتە هۆی دوو لەتبوونی ئەویەکبوونە.

قەیرانی ئەڵتەرناتیڤ:

ئەگەر ئاشوریەکان لەچوارچێوەی عێراق‌و کوردستان تووشی ئیشکالیەت دەبن، ئەی ڕێگا چارە چییە؟

ئایا دەتوانن مافی چارەنووس بڕیار بدەن؟ ئایا دەتوانن داوای دەوڵەتێکی ئاشوری سەربەخۆ بکەن؟ بێگومان نەخێر! چونکێ گرنگترین ڕەگەزی نەتەوە هەبوونی نیشتمانە کە لای گەلی ئاشور بوونی نییە، و ئەمەش وا دەکات کە بەدرێژایی ساڵان‌و قۆناغەکانی ئایندەش ئەم خواستە دەستە بەرنەکرێ.

گرنگترین شت ئەوەیە کە پلاتفۆرم‌و ئاجیندەی گەلی ئاشورو پارتەکان لە دەوری ستراتیژیەتێك کۆبکرێتەوە کە بریتی‌یە لە داننان بە بوونی نەتەوەیی ئاشور لە یاسای هەمیشەیی دەوڵەتی عێراق‌و حسابکردنی هاوڵاتیانی ئاشوری وەك هاوڵاتی پلەیەك‌و بە دەستهێنانی مافی نەتەوەیی‌و ئیئیتنی لە ڕێگەی ئۆتۆنۆمیەکەوە لەچوارچێوەی دەوڵەتێکی فراواندا کە ناوی عێراقە..

لەدواجاریشدا پێویستە پرۆژەی سیاسی گەلی ئاشور لە دەوری ئەو تەرحە کۆبێتەوە کە لایەنگری دەکات لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی عیلمانی‌و دیموکراتیك لە عێراق، چونکێ بەبێ مسۆگەرکردنی عیلمانیەت‌و دیموکراسیەت لە عێراقدا لە هەر چرکەیەکدا مافی گەلی ئاشور موعەرەزە بۆ پێشێل کردن.

*سەرنوسەری ڕۆژنامەی نێوەند

shamzini79@hotmail.com